

417.01

**KÜL TİĞİN YAZITI'NDA GEÇEN FİİLLERİN KAZAK
TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ**
THE FOLLOWING VERBS IN KULTEGIN MONUMENTS IN THE
KAZAKH LANGUAGE

Hakan AC *

Özet

Bu makalede, Türkler'in ilk ve en önemli belgesi olan Orhun Yazıtlarından biri olan Kül Tigin yazıtındaki fiillerin 20. yüzyılın başlarında oluşturulan Türk yazı dillerinden Kazak lehçesinde olup olmadıkları, varsa bu fiillerin hangi anlamlarda bugüne kadar varlığını koruduğu üzerinde durulmuştur.

Köktürk yazıtları Türk adının geçtiği ilk metinlerdir. Taşlar üzerine yazılmış ilk Türk tarihi, Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması, devletin ve milletin karşılıklı vazifeleri, Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası, Türk askerinin dehasının, Türk askerlik sanatının esasları, Türk feragat ve faziletinin büyük örneği olmasından dolayı önem arz etmektedir.

Kül Tigin Yazıtını taş üzerine kazıyarak yazan, Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın yeğeni Yolluğ Tigin'dir. Yolluğ Tigin, Kül Tigin yazıtını 20 günde yazmıştır. Kül Tigin Yazıtında dünyanın ve insanoğlunun yaratılışına bir cümle ile değinildikten ve Birinci Kağanlığın tarihi genel çizgileri ile kısaca özetlendikten sonra İkinci Kağanlığın kuruluşta Kül Tigin' in 731 'de ölümüne kadarki siyasi ve askeri tarihi ayrıntıları ile anlatılır.

Kül Tigin Yazıtında 147 fiil tespit ettik. Bu fiillerin içinde olumsuz fiillerde bulunmaktadır, örneğin; al, alma; ber, berme; öl, ölme; kıl; kılma; gibi biz Kazak Türkçesinde olumsuz fiilleri tekrar yazmayı uygun görmedik.

Bu çalışmada II. Göktürk Devletine ait olan, Kül Tigin Yazıtında toplam 151 fiil tespit edilmiştir. Ulaşılan bu fiillerin bazılarında Kazak Türkçesindeki yapının aynen tekrar ettiğini ve günümüze kadar bu yapıların varlığını devam ettirdiğini, bazı fiillerde ise yapıların birkaç harf değişikliği ile kullanımında olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızda Kazak Türkçesinde aynen tekrar eden 26 fiil, değişime uğramış 17 fiil tespit ettik. Karşılaştırdığımız bu fiillerden anlam bakımından Kazak Türkçesinde aynen bulunduğunu ve bazı fiillerin de farklı anlamlara gelecek şekilde kullanımında olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Köktürk, Orhun Yazıtları, Kül Tigin Yazıtı, Kazak Türkçesi, Fiiller.

Abstract

In this article, the Turks first and most important document Orkhon Inscriptions from one of Kül Tigin's inscription on the acts of whether the Kazakh dialect of Turkish

---

*Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түрік филологиясы кафедрасының 2-курс магистранты, Түркістан-Қазақстан.
International Kazakh-Turkish University named H.A. Yasavi, The Department of Turkic Philology, magister of 2 course. Turkistan-Kazakhstan.

H. Ac. Kül Tigin Yaziti'nda Geçen Fiillerin Kazak Türkçesindeki İzleri.

written language was created in the early 20th century, which means in these acts if there was emphasized that remain to this day.

Gokturk inscriptions are the first text through which the Turkish name. Stones written on the first Turkish history, to give account of Turkish statesmen of the nation, the nation of reckoning, the state and the nation's mutual duties of the Turkish regulations, the Turkish tradition of the Turkish civilization, large documents of the great Turkish culture, the genius of the Turkish military, the principles of the Turkish military arts, Turkey waivers and is of importance because of the great examples of virtue.

Inscriptions on stone to scrape by Kul Tigin and Bilge Khan's nephew Yolluğ Tigin . Yolluğ Tigin wrote the inscription of 20 days. Kul Tigin's inscription in the world and mankind, and you mentioned a sentence with the creation of the First Khanate's history after briefly summarize the general lines of the second Khanate of ash from the establishment Tigin's 731' also described the death as the political and military history details.

In this report, we have identified 147 verbs. Within these verbs are in the negative verb, eg take, take; br, berma; die, die; make; the hair; as we deem appropriate to rewrite negative verb in the Kazakh Turkish.

I in this study belonging to the Göktürk's article has been detected in a total of 151 verbs. Achieved in some of these verbs that do the same again in the Kazakh Turkish and until today the continued existence of this structure, we see that the building is in use in some verbs with a few letters change. Our work in the same Kazakh Turkish repetitive 26 verbs, we found 17 verbs altered. Terms of the meaning of these acts that we compare some of the same verb in the Kazakh Turkish and we have also been found that the use of facing different meanings.

Keywords: Gokturks, Orkhon Inscriptions, Kul Tigin Inscription, Kazak Turkish's Verbs.

I.Giriş

Eski Türkçe dönemi, Türk dilinin belge ile takip edilebilen çağıdır. Bu dönem, Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde verilen edebi-dil ürünlerini kapsar [1. 5]. Eski Türkçenin ilk sahası Göktürk sahası olup, Türkçenin grameri hakkında yeterince bilgi edinebildiğimiz en eski derli toplu metinler, II. Köktürk Kağanlığı zamanında 682-744 yılları arasında anıt olarak dikilmiş taşlarda bulunmaktadır. Bu taşlara genel olarak Orhun Yazıtları denilmiştir. Bu yazıtların en önemlileri, Köktürkleri Çin hâkimiyetinden kurtaran Kutlug (İlteriş) Kağan, kardeşi Kapgan Kağan ve Kutluğun oğulları Bilge Kağan ve Kül Tigin Kağan ve onlara vezirlik yapmış büyük devlet ve siyaset adamı Boyla Baga Tarkan (Bilge Tonyukuk) adına dikilen taşlardır. Bu abidelerden Tonyukuğa ait olan 725'ten sonra, Kül Tigin'e ait olan abide 732'de ve Bilge Kağan abidesi ise 735'te dikilmiştir. Bunlardan başka birçok irili ufaklı runik harfli abide de bulunmaktadır [2].

Köktürk yazıtları Türk adının geçtiği ilk metinlerdir. Taşlar üzerine yazılmış ilk Türk tarihi, Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi,

milletle hesaplaşması, devletin ve milletin karşılıklı vazifeleri, Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası, Türk askerinin dehasının, Türk askerlik sanatının esasları, Türk feragat ve faziletinin büyük örneği olmasından dolayı önem arz etmektedir.

Moğolistan, Sibiry ve Yedisu bölgesinde bulunan bu yazıtların içinde mezar taşları ve üzeri yazılı çeşitli eşyalar önemlidir. Bütün bu yazıtlar, Orhun Irmağından Tuna Irmağına, Yakutistan'dan Gobi Çölüne kadar olan geniş bir bölgeye yayılarak, bu bölgedeki Türk kültürünü meydana getirmiştir. Yazıtlarda Tanrı soyundan olduğuna ve Tanrı buyruğuyla başa geçtiğine inanan Bilge Kağan, milletin yoksul ve güçsüz döneminde kağanlığa geldiğini belirterek onlara kazandırdığı ganimet, yağma, zenginlik ve savaşçı olanaklarıyla değerini övgüyle anlatmaktadır [3]. Türklüğe büyük hizmet eden Bilge Kağan, Türk milletinin Çin entrikalarıyla eriyip yok olmaması için büyük bir çaba harcamıştır. Orhun Yazıtlarının günümüze kadar gelmesine ve bugün ile geçmiş arasında bağlantı kurmamıza etki etmiştir. Birakılan mirasın Türk dilinin ve kültürünün günümüzde varlığını koruyup korumaması, Türk Tarihi ve kültürü açısından önem arz etmektedir. Türk dili ve kültürünü atalarından miras alan Kazaklara baktığımızda Orta Asya'nın en kadim Türk halklarından biri olduğunu görmekteyiz. Milli birlik adı olarak "Kazak" ismini kabullenmişlerdir. Kazak Türklerinin uzun ve tarihi bir mazileri vardır. Eski tarih kaynakları bunları Turanlı göçebe bir halk olarak kaydetmişlerdir. İlk defa, bir Kazak hanı adı ile savaşçı bir Kazak halkı bahsine, ünlü İran şairlerinden Firdevsi'nin "Şahname" adlı eserinde rastlanmaktadır. Daha sonra ise Orta Asya'da, Cengiz Han ve sülalesinin fethe girişmeleri sırasında, yeniden tarih sahnesine çıkmaya başlamış, Rus istilasına kadar, istiklal uğrunda savaş meydanından çekilmemiştir [4. 32]. Ruslar, Kazakistan'ı tamamen iradeleri altına aldıktan sonra büyük bir şekilde asimilasyon siyaseti izlemiştir. Halkın ibadet hürriyetini kaldırmış, camileri kapatmıştır. Ruslar, bununla da yetinmeyerek Türk lehçeleri arasındaki farklılıkları artırarak her birini ayrı bir dil şekline sokmaya çalışmıştır. Böylece Türk halklarının birbiri ile anlaşmalarını zorlaştırmış oluyordu. Rusların Türk halklarına karşı uygulamış olduğu baskı, zulüm ve asimilasyon uygulamalarına rağmen, Türk Dili ve Kültüründen vazgeçmeyen Kazaklar günümüze kadar Türk Dili ve Kültürünün korunması için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bunun en güzel örneğini incelemiş olduğumuz Kül Tigin Yazıtındaki fiillerin hâlâ, günümüz Türk lehçelerinden olan Kazak Türkçesinde birçok fiilin aynen devam ettiğini görüyor olmamızdır. Biz bu çalışmayla, Köktürklerden miras kalan

Orhon Yazıtları olarak bilinen Kül Tigin yazıtındaki fiillerin Kazak Türkçesindeki izlerini ortaya koymaya çalıştık.

III. 1. Kül Tigin Anıtı

Kül Tigin anıtı, bugün Arhangay Aymag (günümüzde Moğolistan) sınırları içinde kalan Orhun Irmağının ve Koşo-Çaydam adı verilen iç gölün yakın bölgesinde bulunmaktadır [5. 1]. Anıt, düşük nitelikli kireç taşı ya da mermerden yapılmış dört yüzlü tek parça bir taştır. Kül Tigin Anıtının tüm yüzleri 2.75 m boyunda yazıtlarla kaplıdır. Anıtın batı yüzünde uzun bir Çince yazıt vardır. Taşın öbür yüzleri Runik harfli eski Türkçe yazıtlarla doludur. Kül Tigin anıtı “Koyun yılının on yedisinde” , miladi takvimle 27 Şubat 731’de ölen ve Bilge Kağanın kardeşi olan Kül Tigin’in ya da prens Kül’ün anısına dikilmiştir. Prens Kül’ün cenaze töreni “Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde”, miladi takvimle 1 Kasım 731’de yapılmıştır. Anıtın dikiliş tarihi Türkçe yazıtlarda belirtilmemiştir. Kül Tigin Anıtı prensin ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. Yazıt boyunca konuşan ve olayları anlatan da Bilge Kağandır [6. 11-12].

Kül Tigin Yazıtını taş üzerine kazıyarak yazan, Kül Tigin ve Bilge Kağan’ın yeğeni Yolluğ Tiginidir. Yolluğ Tigin, Kül Tigin yazıtını 20 günde yazmıştır (Tekin, Talat; 1998, 13). Kül Tigin Yazıtında dünyanın ve insanoğlunun yaratılışına bir cümle ile değinildikten ve Birinci Kağanlığın tarihi genel çizgileri ile kısaca özetlendikten sonra İkinci Kağanlığın kuruluşun Kül Tigin' in 731 'de ölümüne kadarki siyasi ve askeri tarihi ayrıntıları ile anlatılır [6. 14].

Orhun Yazıtları, Bilge Kağan’ın beylerine ve halkına seslenmesi onlara öğütler vermesi bakımından Türk hitabet sanatının da ilk örneğidir. Askeri ve siyasi olaylar kuru anlatım tarzından uzak etkili bir anlatım gücüne ve güzelliğine sahiptir [6. 15].

IV. Kül Tigin Yazıtındaki Fiillerin Kazak Türkçesinde İzleri

Kül Tigin Yazıtında; açsık; agıt; al; alk; alkın; altız; ançula; ar; arıl; arlat; artur; aş; aya; bar; bas; basık; başla; bedizet; ber; bil; bilme; bin; bir; birme; biti; bitit; bol; bolma; boşgur; bul; buz; elsire; elt; er; eşid; et; ıçgın; id; it; içik; igid; ille; ilsiret; in; ir; irtür; it; itin; kağanla; kagansıra; kagansırat; kal; kalma; kamşat; kazgan; keç; kel; kelür; kıl; kılıçla; kılın; kılınma; kılma; kış; kışla; kigür; kıkşür; kir; kon; kontur; kör; kötür; kubrat; kulad; küned; küzed; olur; olurma; olurt; opla; oz; ö; ögtür; ökün; öl; ölü; ör; sakın; sanç; sı; sıgta; sima; sök; sökür; sözleş; süle; sünüş; sür; tagık; taşık; teg; tegme; telinme; tez; ti; tik; tinla; tir; tir(II); turgür;

tiril; to; tog; tokı; tokıt; tor; töri; tut; tutuz; tüş; tüzül; uç; udıma; udşır; ur; urtur; urırsırat; yagut; yan; yantur; yanıl; yarat; yaratun; yaratur; yarlıka; yaşa; yat; yan; yit; yitür; yogla; yokad; yori; yorit; yügür; yüküntür olmak üzere 147 fiil tespit ettik. Bu fiillerin içinde olumsuz fiillerde bulunmaktadır, örneğin; al, alma; ber, berme; öl, ölme; kıl; kılma; gibi biz Kazak Türkçesinde olumsuz fiilleri tekrar yazmayı uygun görmedik.

aç- “acıkmak, acıkacak olma”

açs(i)k tos(i)k öm(e)z s(e)n “açlığı, tokluğu düşünmezsin” (KT G 8).

Kazak Türkçesinde *aç-* fiili *aş-* olarak değişime uğramış “aç, karnı aç, yemek yememiş” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 37).

al- “almak, zapt etmek, fethetmek”

ol s(a)b(i)g (a)l(i)p “o sözü alıp” (KT G 7).

Kazak Türkçesinde *al-* “bir şeyi elle tutmak, kaldırmak; bir şeyi sahiplenmek; kazanmak; kazanç elde etmek; istila etmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 18).

bar- “ gitmek, varmak”

(o)ly(i)rg(e)r(ü) b(a)rs(a)r “o yerlere varırsan” (KT G 8).

Kazak Türkçesinde *bar-* “gitmek, varmak; evlenmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 56).

bas- “basmak, baskın yapmak, bastırmak”

(o)g(u)z y(a)g(i) (o)rd(u)g b(a)sd(i) “oğuz yağı ordusu (kurganı) bastı” (KT K 8).

Kazak Türkçesinde *bas-* “adımlamak, basmak; ezmek; baskıdan çıkarmak; örtmek, kaplamak; hızlandırmak; yavaşlatmak, kısmak; durdurmak; boyun eğdirmek; örtbas etmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 58).

ber- “vermek”

(i)n(a)nçu (a)p(a) y(a)rg(a)n t(a)rk(a)n (a)t(i)g b(i)rd(i)m “Inancu Apa Yargan Tarkan adını verdim” (KT B 1).

Kazak Türkçesinde *ber-* “vermek; iletmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 65).

bil- “bilmek”

t(e)kd(u)k(i)n t(u)r(u)k b(e)gl(e)r k(o)p b(i)l(i)rs(i)z “(Bu) değdik(lerimizi)

(çarpışmalarımızı) Türk beğleri, hep bilirsiniz” (KT D 34).

Kazak Türkçesinde *bil-* “bilmek, anlamak, öğrenmek; tanımak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 81).

bin- “binmek”

H. Ac. Kül Tigin Yaziti'nda Geçen Fiillerin Kazak Türkçesindeki İzleri.

(i)k(i)nt(i) (i)şb(a)r(a) y(a)mt(a)r b(o)z (a)t(i)g b(i)n(i)p t(e)gd(i)
“İkincisi, İşbara Yamtar (adlı) boz ata binip (yağıya) değdi” (KT D 33).

Kazak Türkçesinde *bin-* fiili *min-* olarak değişime uğramış “binmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 361).

bol- “olmak”

t(i)r(i)k b(o)d(u)n y(o)k b(o)lm(a)z(u)n t(i)y(i)n “Türk boyları yok olmasın diye” (KT D 11).

Kazak Türkçesinde *bol-* “olmak; bitmek, sona ermek, yemeğini yemek; beraber olmak, birlikte kalmak; gerçekleşmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 69).

buz- “bozmak, hezimete uğratmak, yenmek”

(a)lt(i) ç(u)b s(u)gd(a)k t(a)p(a) s(i)l(e)d(i)m(i)z b(o)zd(u)m(u)z “Altı Çub Soğdak(dan) tapa (yönüne) süledik, bozduk” (KT D 31).

Kazak Türkçesinde *buz-* “bozmak; tahrip etmek, kullanılmaz hale getirmek; parçalamak, bölmek; ayartmak, yoldan çıkartmak, baştan çıkartmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 74).

elsire- “devletsiz kalmak”

y(e)t(i)y(i)z (e)r b(o)l(i)p (e)ls(i)r(e)m(i)ş “Yedi yüz er olup elsiremiş (il özlemi çeken)” (KT D 13).

Kazak Türkçesinde *elsire-* “kuvveti azalmak, yorulmak, hâlsizleşmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 44).

eşid- “işitmek”

t(o)k(u)z (o)g(u)z b(e)gl(e)r(i) b(o)d(u)n(i) b(u) s(a)b(i)m(i)n
Edg(i)t(i) (i)ş(i)d “Dokuz Oğuz beğleri, boyları bu sozumu iyice işit”

Kazak Türkçesinde *eşid-* fiili *esit-* olarak değişime uğramış “duymak, işitmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 121).

id, it- “göndermek, yitirmek, kaybetmek”

t(i)r(i)k b(o)d(u)n (i)ll(e)d(i)k (i)l(i)n (i)çg(i)n(u) (i)dm(i)ş “Türk boyları,

illediği ilini içgün (kayıp) etmiş” (KT D 6).

k(a)g(a)nl(a)d(u)k k(a)g(a)n(i)n y(i)t(i)r(i)r(i) (i)dm(i)ş “kağanladığı kağanımı yitiri

etmiş (yitirivermiş)” (KT D 7).

Kazak Türkçesinde *id, it-* “yitip gitmek, göndermek, bırakmak, tiksirmek, yüzünü buruşturmak” (KEJJSTM, 166).

Id, it- “fırlamak, atılmak, sıçramak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 625).

kaganla- “kağan yapmak”

k(a)g(a)nl(a)d(u)k k(a)g(a)n(i)n y(i)t(i)r(i)r(i) (i)dm(i)ş “kağanladığı

kağanını yitiri

etmiş (yitirivermiş)” (KT D 7).

Kazak Türkçesinde *kaganla-* fiili *kaganda-* olarak değişime uğramış “kağan yapmak” biçiminde tanıklanmıştır (KEJJSTM, 159).

kal- “kalmak”

(*ö*)*l(ü)g(i) y(u)rtd(a) y(o)lt(a) y(a)t(u) k(a)ld(a)ç(i) (e)rt(i)g(i)z*

“Ölü(leriniz) yurtta, yolda yatıp kalacak idiniz” (KT K 9).

Kazak Türkçesinde *kal-* “kalmak; belirtilen miktarda bulunmak; geç kalmak, gecikmek; geri kalmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 248).

keç- “geçmek, aşmak”

(*i*)*rt(i)ş (ö)g(ü)z(ü)g k(e)ç(e) y(o)r(i)d(i)m(i)z* “İrtiş Özüğü (ırmağı)

geçip yürüdük” (KT D 37).

Kazak Türkçesinde *keç-* fiili, *keş-* olarak değişime uğramış “geçmek, affetmek, bağışlamak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 205).

kel- “gelmek”

b(o)d(u)n (ö)l(ü) y(i)t(ü) y(a)d(a)g(i)n y(a)l(i)n(i)n y(a)n(a) k(e)lt(i)

“boylar öle yite, yaya yalın yana (dönüp) geldi” (KT D 28).

Kazak Türkçesinde *kel-* “bir yere gitmek, varmak, ulaşmak, gelmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 195).

kelür- “getirmek”

t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nd(a) b(e)d(i)zç(i) k(e)l(ü)rt(ü)m “Tabgaç (Çin)

kağanından bezeci getirdim” (KT G 11).

Kazak Türkçesinde *kelür-* fiili, *keltir-* olarak değişime uğramış “getirmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 196).

kıl- “kılmak, yapmak, etmek”

(*a*)*z b(o)d(u)n(u)g (ö)k(ü)ş k(i)lt(i)m* “Az boyları öküş kıldım” (KT D

29).

Kazak Türkçesinde *kıl-* “yapmak, etmek, kılmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 314).

kılıçla- “kılıçla yaralamak veya öldürmek”

s(ü) t(e)g(i)ş(i)nd(e) y(i)t(i)nç (e)rig k(i)l(i)çl(a)d(i) “ordu (birbirine)

değişinde yedinci eri kılıçladı” (KT K 5).

Kazak Türkçesinde *kılıçla-* fiili, *kılışt-* olarak değişime uğramış “kılıçtan geçirmek, kılıçlamak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 317).

kışla- “kışlamak, kışı geçirmek”

(*a*)*mg(a) k(o)rg(a)n k(i)şl(a)p y(a)z(i)n(a) (o)g(u)zd(a)r(u) s(ü)*

t(a)ş(i)kt(i)m(i)z “amga kurgan'da (kalede) kışlayıp yazında Oğuz'a doğru sü (ordu) taşıktık (çıkardık)” (KT K 8).

Kazak Türkçesinde *kışla-* fiili, *kısta-* olarak değişime uğramış “kışı

geçirmek, kışlamak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 322).

kir- “girmek, atılmak, dalmak, sığınmak, tabi olmak”

(i)k(i)s(i)n (ö)z(i) (a)ld(i)zd(i) (a)nd(a) y(a)n(a) k(i)r(i)p “İkisini özü (kendi) aldirttı (yakalattı) (o) anda yana (donup) girip” (KT D 38).

Kazak Türkçesinde *kir-* “girmek, girdi sağlamak (kâr), yazılmak, kaydolmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 233).

kon- “konmak, yerleşmek”

y(a)g(u)r(u) k(o)nd(u)kt(a) k(i)sr(e) (a)yn(i)g b(i)l(i)g (a)nd(a) (ö)y(ü)r (e)rm(i)ş “Yaklaştırıp kondurduktan sonra kötü bilgilerini (kötülüklerini) o düşünürmü?” (KT G 5).

Kazak Türkçesinde *kon-* “konmak, yere inmek, bir yere yaşamak için yerleşmek, geceleme” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 286).

kör- “görmek, bakmak, tabi olmak, bağımlı olmak”

(o)n (o)k b(o)d(u)n (e)mg(e)k k(ö)rt(i) “On Ok boyları zorluk gördü” (KT D 19).

Kazak Türkçesinde *kör-* “görmek; buluşmak, görüşmek, karşılaşmak; başından geçmek, kınamak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 219).

kötür- “kaldırmak, yükseltmek”

t(e)nr(i) t(ö)p(ü)s(ü)nd(e) t(u)t(u)p y(ü)g(e)r(ü) k(ö)t(ü)rm(i)ş “Tanrı (göğün) tepesinde tutup yukarı götürmü?” (KT D 11).

Kazak Türkçesinde *kötür-* fiili, *köter-* olarak değişime uğramış “kaldırmak; artırmak, yükseltmek; yukarı çekmek; geliştirmek, ilerletmek, derecesini yükseltmek; dayanmak, tahammül etmek; hamile kalmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 221).

küzed- “korumak, kollamak, gözetmek”

(i)n(i)m k(ö)lt(i)g(i)n(i)g k(ö)z(e)d(ü) “Kardeşim Kül Tigin' i gözeterek” (KT B 1).

Kazak Türkçesinde *küzed-* “devriye gezmek, korumak, bekçilik yapmak; gözetim altında tutmak, refakat etmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 224).

sı- “kırmak”

(o)l t(e)gd(ü)kd(e) b(a)y(i)rk(u)n(u)n (a)k (a)dg(i)r(i)g udl(u)k(i)n s(i)y(u) (u)rt(i) “O değdiğiinde Bayırku'nun ak aygırı kemerini kırı verdi” (KT D 36).

Kazak Türkçesinde *sın-* “kırılmak, parçalanmak; boyun eğmek, razı olmak, yatışmak; kırılmak, etkisi azalmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 469).

sök- “sökmek”

s(ü)n(ü)g b(a)t(i)m(i) k(a)r(i)g s(ö)k(i)p(e)n k(ö)gm(e)n y(i)ş(i)g

t(o)gd(a) y(o)r(i)p k(i)rk(i)z b(o)d(u)n(u)g (u)d(a) b(a)sd(i)m(i)z “Sungu batımı derinlikte gecip yaş, kurak demeden yürüyüp Kırgız boylarını uykuda bastık” (KT D 35).

Kazak Türkçesinde *sök-* “sökmek, dikişi ayırmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 455).

sür- “sürmek, uzaklaştırmak”

s(ü)n(ü)gl(ü)g k(a)nd(i)n k(e)l(i)p(e)n s(ü)r(e) (i)lt(i) “Süngülü nereden gelip (seni) sürüp itdi” (KT D 23).

Kazak Türkçesinde *sür-* “sürmek, sıyrılmak, çizilmek; bir şeyin üstünü sıyırmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 463).

öz- “geçmek, ileri gitmek, öne geçmek, kurtulmak”

(o)z(a) k(e)lm(i)ş s(ü)s(i)n k(ö)lt(i)g(i)n (a)gt(i)p t(o)nr(a) b(i)r (o)g(u)ş (a)lp(a)g(u) (o)n (e)r(i)g t(o)n(a)t(i)g(i)n y(o)g(i)nd(a) (e)g(i)r(i)p (ö)l(ü)rt(ü)m(ü)z “Üze(rimize) gelmiş süsünü Kül Tiğin püskürtüp Tongra’dan bir soyu alp on eri, Tonga Tigin’in yas töreninde çevirip öldürdük” (KT K 7).

Kazak Türkçesinde *öz-* “başarılı olmak, ileri geçmek, öne çıkmak; ilerlemek, geçmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 374).

ökün- “pişman olmak, üzülme”

(a)nt(a)g (ö)dg(e) (ö)k(ü)n(ü)p k(ö)lt(i)g(i)n(i)g (a)z (e)r(i)n (i)rt(ü)r(ü) (i)t(i)m(i)z “öyle zamanda ökünüp (kendime gelip) Kül Tiğin’i az erle üzerine gönderdik” (KT D 40).

Kazak Türkçesinde *ökün-* fiili *ökin-* olarak değişime uğramış “pişman olmak, nedamet duymak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 393).

öl- “ölmek, vefat etmek”

t(ü)r(ü)k b(o)d(u)n (ö)l(ü)r(e)y(i)n (u)r(u)gs(i)r(a)t(a)y(i)n t(i)r (e)rm(i)ş “Türk boylarını öldüreyim, çocuksuz bırakıp kökünü kazıyayım der imiş” (KT D 10).

Kazak Türkçesinde *öl-* “ölmek, vefat etmek, boşa gitmek, ziyan olmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 393).

ör- “baş kaldırmak, isyan etmek”

k(u)rd(i)n (s)(o)ğ(u)d (ö)rt(i) “batıda soğudlar baş kaldırdı” (KT B 1).

Kazak Türkçesinde *ör-* “otlağa çıkmak, yayılmak, otlamak; hep birden topluca hareket etmek, hep birden ayağa kalkmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 397).

tî- “demek, söylemek”

b(o)d(u)n (a)nç(a) t(i)m(i)ş (i)ll(i)ğ b(o)d(u)n (e)rt(i)m (i)l(i)m (a)mt(i) k(a)n(i)? “tabakası şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim ş imdi nerde?” (KT D 9).

Kazak Türkçesinde *ti-* “değmek, dokunmak, temas etmek; bir şeyi elde etmek sahiplenmek; birisine bulaşmak dil uzatmak; kocaya varmak, evlenmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 502).

tik- “dikmek”

k(a)ng(i)m k(a)ğ(a)nk(a) b(a)şl(a)y(u) b(a)z k(a)ğ(a)n(i)ğ b(a)lb(a)l t(i)km(i)ş “Babam hakan için (amcam hakan) önce bağımlı hakamı balbal (olarak) dikmiş” (KT D 16).

Kazak Türkçesinde *tik-* “(ağaç) dikmek, (çiçek) ekmek, (bina) yapmak, inşa etmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 538).

tınla- “dinlemek”

t(o)k(u)z (o)ğ(u)z b(e)ğl(e)r(i) b(o)d(u)n(i) b(u) s(a)b(i)m(i)n (e)dg(ü)t(i) (e)ş(i)d k(a)t(i)ğd(i) t(i)ngl(a) “Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin (ve) sıkıca dinleyin” (KT G 2).

Kazak Türkçesinde *tınla-* fiili *tında-* olarak değişime uğramış “kulak vermek, dinlemek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 535).

tiril- “toplanmak, dirilmek”

y(o)r(i)y(u)r t(i)y(i)n k(ü) (e)ş(i)d(i)p b(a)l(i)kd(a)k(i) t(a)ğ(i)km(i)ş, t(a)ğd(a)k(i) (i)nm(i)ş, t(i)r(i)l(i)p y(e)tm(i)ş (e)r b(o)lm(i)ş “kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehre) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar” (KT D 12).

Kazak Türkçesinde *tiril-* “dirilmek, canlanmak; güçlenmek, kuvvetlenmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 541).

tut- “tutmak, yakalamak, korumak, muhafaza etmek”

t(ü)rg(i)ş k(a)ğ(a)n b(u)yr(u)k(i) (a)z t(o)t(o)k(u)ğ (e)l(i)ğ(i)n t(u)td(i) “Türgiş Hakanının kumandanı Az valisini el(i) ile yakaladı” (KT D 38).

Kazak Türkçesinde *tut-* “elle tutmak; asmak; bırakmamak, yapışmak; yakalamak, ele geçirmek; saymak, kabul etmek, bilmek” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 524).

tüş- “düşmek”

(o)l (a)t (a)nt(a) t(ü)şd(i) “O at orada düştü” (KT K 4).

Kazak Türkçesinde *tüş-* fiili *tüs-* olarak değişime uğramış “inmek, düşmek; girmek, yerleşmek; görevden alınmak; (ses) düşmek; başlamak; mâl olmak; (müsabaka, yarış) katılmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 531).

ur- “vurmak, taşa yazmak, hak etmek”

b(i)r (e)r(i)ğ (o)k(u)n (u)rt(i), (e)k(i) (e)r(i)ğ (u)dş(u)r(u) s(a)nçd(i) “Bir eri okla vurdu, iki eri (de) kovalayıp mızrakladı” (KT D 36).

Kazak Türkçesinde *ur-* “vurmak, çarpmak; baş eğmek, saygı göstermek; göze çarpmak, (Allah) belasını vermek” biçiminde

tanıklanmıştır (K-T Söz, 552).

yanıl- “yanılmak, hata etmek”

k(ü)r(e)ğ(ü)ng(i)n (ü)ç(ü)n, (i)ğ(i)dm(i)ş b(i)lg(e) k(a)ğ(a)n(i)ng(i)n (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dg(ü) (e)l(i)ng(e) k(e)nt(ü) y(a)ng(i)lt(i)ğ, y(a)bl(a)k k(i)ğ(ü)rtt(ü)ğ “itaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun” (KT D 23).

Kazak Türkçesinde *yanıl-* fiili *janıl-* olarak değişime uğramış “yanılmak, şaşırma, hata yapmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 136).

yarat- “yapmak, yaratmak, düzenlemek”

k(ö)ğm(e)n y(i)r s(u)b (i)d(i)s(i)z k(a)lm(a)z(u)n t(i)y(i)n (a)z k(i)rk(i)z b(o)d(u)n(u)ğ y(a)r(a)t(i)p k(e)lt(i)m(i)z s(ü)ng(ü)şd(ü)m(i)z “Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve)

Kırgız halklarını örgütleyip geldik (ve) savaştık” (KT D 20).

Kazak Türkçesinde *yarat-* fiili *jarat-* olarak değişime uğramış “yaratmak, meydana getirmek, ortaya çıkartmak; beğenmek, sevmek, hoşlanmak; yararlanmak, harcamak, kullanmak; (atı) yarışa hazırlamak, çalıştırmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 137).

yat- “yatmak”

b(a)rd(u) y(i)rd(e) (e)dg(ü)ğ (o)l, (e)r(i)nç: k(a)n(i)ng s(u)bç(a) y(ü)ğ(ü)rt(i), s(i)ng(ü)k(ü)ng t(a)ğç(a) y(a)td(i) “Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu, hiç şüphesiz: Karlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı” (KT D 24).

Kazak Türkçesinde *yat-* fiili *jat-* olarak değişime uğramış “yatmak, uzanmak; bulunmak, durmak; ait olmak, ilgisi bulunmak” biçiminde tanıklanmıştır (K-T Söz, 141)

V. Sonuç

Sonuç olarak ele aldığımız bu çalışmada II. Göktürk Devletine ait olan, Kül Tigin Yazıtında toplam 151 fiil tespit edilmiştir. Ulaşılan bu fiillerin bazılarında Kazak Türkçesindeki yapının aynen tekrar ettiğini ve günümüze kadar bu yapıların varlığını devam ettirdiğini, bazı fiillerde ise yapıların birkaç harf değişikliği ile kullanımda olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızda Kazak Türkçesinde aynen tekrar eden 26 fiil, değişime uğramış 17 fiil tespit ettik. Karşılaştırdığımız bu fiillerden anlam bakımından Kazak Türkçesinde aynen bulunduğunu ve bazı fiillerin de farklı anlamlara gelecek şekilde kullanımda olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

H. Ac. Kül Tigin Yaziti'nda Geçen Fiillerin Kazak Türkçesindeki İzleri.

KAYNAKÇA

1. Tokyürek, Hacer, *Eski Türkçede (VIII.yy-XII.yy) Yardımcı Fiiller*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005. S. 432.
2. www.aliakar.8m.com
3. www.turkcebilgi.com
4. Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988. S.96.
5. Muratova, Elnura, *Orhun Abidelerinde Geçen Söz Varlığının Kırgız Türkçesindeki İzleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Bişkek, 2006. S.265.
6. Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1998. S.128.
7. Koç, K., Bayniyazov, A., Başkapan, V., *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Turan Yayınevi, Türkistan, 2003. S.637.
8. Орынбай, Бекжан, *Күлтегін ескерткіші және жай сөйлемнің теориялық мәселелері*, Тұран баспаханасы, Түркістан, 2005. S. 176.